

УСНА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

МИКОЛА ШУЛЬГА,

член-кореспондент НАН України, доктор соціологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

MYKOLA SHULGA,

Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Sciences in Sociology, Professor, Principal Research Fellow at the Department of Social Psychology, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

chebrec@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7763-7195>

ОЛЕКСАНДР ШУЛЬГА,

доктор соціологічних наук, директор Інституту конфліктології та аналізу Росії (03186, Київ, вул. Авіаконструктора Антонова, 5)

OLEKSANDR SHULGA,

Doctor of Sciences in Sociology, Director of the Institute for Conflict Studies and Analysis of Russia (5, Aviakonstruktora Antonova St., Kyiv, 03186)

o.shulga@ikar-thinktank.org

<https://orcid.org/0000-0002-1416-1775>

Діалог соціологів двох поколінь

Наприкінці вересня головному науковому співробітнику Інституту соціології НАН України, доктору соціологічних наук, професору, члену-кореспонденту НАН України Миколі Олександровичу Шульзі виповнилося 80 років. Редакція вітає ювіляра!

Ми запропонували йому поглянути ретроспективно на свій шлях до соціології та в соціології в діалозі із сином як представником молодого покоління соціологів — доктором соціологічних наук Олександром Миколайовичем Шульгою.

Олександр Шульга: Твоя кругла дата дала гарну нагоду поговорити у формі діалогу про прожите, зокрема, про десятиліття, які ти присвятив соціології. Ти не заперечуєш проти такої форми нашої розмови?

Микола Шульга: Класичний античний діалог передбачає спростування позиції співрозмовника. Навряд чи наша розмова буде побудована за таким

Цитування: Шульга, М., Шульга, О. (2023). Діалог соціологів двох поколінь. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 156–166, <https://doi.org/10.15407/sociology2023.04.156>.

Микола Олександрович Шульга

зразком. Оскільки приводом для нашої бесіди став мій ювілей та п'ятдесятиріччя мого перебування в Академії наук України, то наш діалог радше буде схожим на розмову, яка, втім, не заважає дискутувати із співрозмовником, як і спростовувати його постулати. Ти погоджуєшся з такими умовами?

О.Ш.: Погоджуюсь. У нашій розмові так чи інакше висвітляться два пласти уявлень та відбитків картин світу двох поколінь у цілому, а конкретніше — ще й двох поколінь соціологів. Адже твоє і моє покоління по-різному приходили до соціології. У зв'язку з цим у мене до тебе такі запитання: Як у тебе зароджувався інтерес до соціології? Чому тобі захотілося стати соціологом? Які мотиви тобою рухали — адже ти закінчував історичний факультет?

М.Ш.: Розпочну здалека. Я з дитинства був вкрай допитливий. Мені хотілося докопатися до причин усього. Спочатку мене цікавив світ механізмів, машин, і я хотів у них розібратися, а потім ще їх освоїти, ставши по черзі шофером, льотчиком. Але життя мене поправило, і, зрештою, я став техніком-будівельником. Потім, мірою накопичення практичного досвіду, емпіричних знань, читання художньої та суспільно-політичної літератури, мені дедалі більше хотілося зрозуміти, як влаштоване суспільство, а також поринути в таємницю особистості. Коли я починав вникати у щось, занурюватись у його сутність, то не заспокоювався, доки не знаходив першопрчину його функціонування, а далі виникало нове питання стосовно неї... Зазвичай я не міг обмежитися найближчими рамками того, чим цікавився. Мене не задовольняла фрагментарність. Мені хотілося зрозуміти місце явища у системі його відносин із середовищем.

Щодо устрою суспільства я частково задовольнив свій інтерес на історичному факультеті. Але цього виявилось замало, тому я домогся, щоб мені дозволили в університеті одночасно займатися й філософією. Тож тема мого університетського диплома була не історичною, а філософською — «Соціальна природа пізнання». Ну а особистістю я впритул зайнявся в аспірантурі із соціальної психології, підготувавши дисертацію «Класова типологія особи». Як відомо, існує психологічний напрям соціальної психології (у психологів) і соціологічний (у соціологів). Таким чином, через останній напрям я й опинився в соціології.

Це трапилося в ті роки, коли в державі соціологія легітимувалася як наука. Зрозуміло, що в попередні роки у вишах не існувало соціологічних факультетів, не готувалися спеціалісти за таким фахом. От у цей час в соціологію пішли люди різних спеціальностей. Перш за все, звісно, туди потягнулися фахівці із суміжних спеціальностей — філософи, історики, психологи, економісти. Але не тільки вони. Прийшли математики, фізики, педагоги, філологи, інженери, тобто представники найрізноманітніших професій. Кожен із них по-різному опановував ази соціології. Мені пощастило, оскільки соціологію я почав опановувати з перших днів навчання в аспірантурі. І до цього дня її й пізнаю і щось сам продукую. Адже з роками моя допитливість не згасла. Навпаки. Сьогодні, коли у квартирі мене оточують кілька тисяч книг, коли в інтернеті можу увійти на сайти з десятками тисяч монографій та статей, моє прагнення дізнатися більше нового призводить до того, що постійно відчуваю дефіцит часу. Потрібно ж розібратися, наприклад, з інформацією, яка з'явилася днями про розміри нашого Всесвіту. Виявляється, що він зовсім «маленький»: його межі — лише за 46 млрд світлових років від нас (<https://t4.com.ua/science/vcheni-znajshly-svidchennya-nevelykyh-rozmiriv-vsесvitu/>). А що за цими межами? Та й цікаво було б дізнатися, як там все було до Великого вибуху.

Ось так би я пояснив свій шлях до соціології. А тепер твоя черга. Розкажи, чому ти обрав соціологію?

О.Ш.: З дитинства мене оточувала наукова література. У нас у квартирі не тільки на полицях, а й на столах, а часто й на стільцях і навіть на підлозі нагромаджувалися стоси книг. Моїм побутовим тлом були дискусії дорослих на світоглядні, моральні та політичні теми. Річ у тому, що нашими гостями були переважно філософи, соціологи, а нерідко й чинні політики. Тому цей дискурс був для мене, так би мовити, своїм, звичайним.

Багатьох соціологів я знав з дитинства, не підозрюючи, що це відомі вчені. Уже студентом соціологічного факультету я усвідомив, з ким знайомий і як мені в цьому плані пощастило. Наприклад, я часто консультувався з Наталією Вікторівною Паніною. Особливо з питань технології проведення соціологічних досліджень. Та й жила вона в будинку навпроти і знала мене з коляски. Заразом, будучи в гостях у їхній сім'ї, можна було щось спитати й у Євгена Івановича Головахи. А після закінчення аспірантури я працював чотири роки у фірмі «Социс». Там отримав неоціненний досвід проведення польового етапу емпіричних досліджень під керівництвом Миколи Миколайовича Чурилова. Та й багатьох викладачів соціологічного факультету університету я також знав ще зі шкільних років.

Тому повною мірою можу вважатися спадковим соціологом, який не просто пішов по стопах своїх батьків, а зробив це майже не замислюючись. Адже соціологи та їхні розмови про соціологічні проблеми були частиною моєї природної настанови, чимось таким, що сприймалося як даність. Напевно, я б дуже здивувався, якби потрапив у гості до представників інших професій і вони, наприклад, почали б говорити про таксидермію або, радше, про футбол. «Хвилиночку, — спитав би я, — про що ви взагалі?» Може не такими словами, але мені було б дуже некомфортно.

Микола Олександрович з колегами

Ми з тобою, хоча й присвятили себе одній і тій самій професії, однак зробили це абсолютна за різних умов. Ти — дитина війни, яка народилася на хуторі на Луганщині в дуже непростих умовах, в сім'ї максимально далекій від науки. Про це дуже докладно і справді цікаво ти пишеш у своїй автобіографічній книзі «Терпкий запах полини». Лейтмотив книги — твоя, я б сказав, якась неприродна жага до знання, якою ти проклав собі такий успішний шлях. Я, натомість, — дитина Перебудови, яка нічого іншого з дитинства, як наука соціологія, і не знала.

До речі, повернімося до твого шляху до соціології. От ти кажеш, що коли захоплюєшся якоюсь проблемою, то не можеш зупинитися, доки не зрозумієш смисл досліджуваного феномену та місце, яке він посідає серед інших явищ. А в чому тобі вдалося, як ти кажеш, розібратися? Які із таких проблем тобі найбільше запам'яталися?

М.Ш.: Теоретичних проблем, в які мені доводилося глибоко занурюватися було чимало. Однією з тих, якою я докладно зайнявся в період навчання в аспірантурі, була тема класифікації, типологізації, типізації. Власне, ці теми обговорюються в соціології постійно. Оскільки це базові категорії. Я до них звернувся тому, що моя кандидатська дисертація була присвячена класовій типології особистості. В ній акцент зроблено на методологічних питаннях. Потім наш відділ соціальної психології взявся до вивчення способу життя. Це широка соціологічна категорія, яку вивчали тоді різні відділи Інституту філософії в різних ракурсах. У мене виникла ідея, що для соціальної психології більш конкретною і змістовною була б тема стилю життя. І ми з Є. Головахою розробили і запропонували відділові структуру монографії, присвяченої стилям життя особистості.

У ній я прагнув з'ясувати, в чому полягає відмінність між способом і стилем життя особистості. В наступних працях я поглиблював цю тему, зосереджуючи увагу на плюралізації способів життя сучасної особистості, на явищах цілісності особистості й повноти її життя. Ці напрацювання, а також ситуація, що склалася наприкінці 1980-х років у суспільстві, підштовхнули мене до розроблення проблем етнічної самоідентифікації особистості. Це стало темою докторської дисертації. У ній я запропонував розглядати як самостійний аспект соціалізації особистості її етнізацію, тобто освоєння людиною етнічної культури народу. Останній процес є складним і насиченим. Я вирізнив у ньому осердя, яке визначив як етнічну компетентність особистості. Кожна людина має індивідуальний рівень етнічної компетентності. Її супроводжують такі явища, як етнічна маргіналізація, етнічний конформізм, почуття етнічної мегаломанії чи меншовартості тощо. Важливим аспектом цього явища є процес утримання етнічної ідентичності в умовах перебування особистості в середовищі іншої культури.

Явища акомодатії, асиміляції особистості безпосередньо пов'язані з міграцією. Так склалося, що мої наукові інтереси збіглися з тим, чим я займався на державній службі — питаннями міжетнічних відносин і питаннями міграції. Об'єднавши накопичені знання в теорії з практичним досвідом, я написав монографію «Велике переселення». У ній узагальнено процеси переміщення людей в Україну і з України впродовж десятиріччя — 1990–2000 років. З темою міграції пов'язана й тема простору життя особистості. Ми з колегами з відділу соціальної психології підготували книгу «Соціальний ареал життя особистості».

Взагалі, в житті доволі щільно все пов'язано. Практика часто наштовхує на нерозв'язані теоретичні питання. Мої позанаукові посади надихнули мене підготувати наукові статті, присвячені елітам. Не перераховуватиму всі інші наукові теми, які довелося розробляти. Їх було чимало. У кожній із цих тем я намагався як поглибити їхнє теоретичне наповнення, так і внести пропозиції, корисні для практики.

О.Ш.: Озираючись на прожиті роки, який період у своєму житті ти б назвав найкомфортнішим для наукової роботи?

М.Ш.: Напевно, такими були для мене 1976–1980 роки. Я міг увесь час віддавати науковій роботі, міг цілими днями поринати в обмірковування, осмислення якоїсь проблеми, підходити до неї з різних боків, підбираючи широкий спектр наукових праць, які могли б несподівано наштовхнути на нову ідею. Я занурювався не лише в наукові праці, а й у художні твори, особливо любив ознайомлюватися із товстими літературно-мистецькими журналами. На той час я вже мав досвід роботи на виробництві, п'ятирічний досвід армійської служби, до якої мене призивали двічі. Тому я насолоджувався умовами перебування в академічному інституті: тільки два обов'язкові дні для відвідування, весь час у твоєму розпорядженні, тебе оточують розумні, ерудовані співрозмовники, в колективі панує атмосфера творчого пошуку. Тоді у матеріальному плані ми жили вже відносно благополучно. Не заможно, але грошей вистачало і на харчування, і на книги, і на кіно з театром, і на передплату журналів, книжок і

газет, і на літній відпочинок. Я отримував зарплату спочатку молодшого, а потім старшого наукового співробітника в Інституті філософії, крім того, погодинно вів заняття у ВНЗ, читав публічні лекції по лінії товариства «Знання», які непогано оплачували. Напевно, це спосіб життя, про який може мріяти людина, захоплена наукою. На жаль, такий спосіб життя можливий не лише тоді, коли в установі встановлено досить вільний режим роботи, коли надається багато часу для занять у бібліотеках, а ще й за наявності іншої умови — гідної зарплати.

О.Ш.: А чим тобі не подобалися інші роки?

М.Ш.: На жаль, в інші роки мені доводилося, як то кажуть, «розриватися» між службовими обов'язками та науковою роботою. Після закінчення університету я працював відповідальним секретарем міського товариства охорони пам'яток історії та культури. Воно розміщувалося поряд із університетською бібліотекою. Відпрацювавши робочий день у своєму офісі, одразу ж ішов до читального залу бібліотеки. На той час я намагався остаточно вибрати тему кандидатської дисертації та готувався до складання кандидатських іспитів. Однак рік по тому всі мої плани розсипалися на порох — мене призвали вдруте до армії. Щоправда, до цього моменту мені вдалося скласти кандидатський іспит з англійської мови. Ну, а далі служба на кордоні у Забайкаллі. На службі офіцерові важко знайти впродовж доби часовий «зазор», де можна було б зайнятися наукою. Але якщо виявляти волю і наполегливість, то все ж таки можна десь викроїти півгодини-годину. А якщо пощастить, то й більше. Наприклад, до кандидатських іспитів я готувався під час бойових чергувань на державному кордоні. Там у замаскованому бліндажі із шістьма солдатами раз на місяць упродовж тижня я вів спостереження за прилеглою територією суміжної країни. Цей пост спостереження було винесено вперед майже на кілометр від контрольно-слідової смуги. Зайти за контрольно-слідову смугу ніхто не мав права. Через таку локацію та секретність, жоден «контролер», жоден старший начальник не міг туди потрапити й перешкодити мені конспектувати праці класиків філософії.

Докторську дисертацію я писав, коли перебував на державній службі, яка, як відомо, має ненормований робочий день. Тому над дисертацією доводилося працювати вечорами, у вихідні дні та під час відпусток. У таких ситуаціях важливо змусити себе працювати систематично та цілеспрямовано. Якщо почнеш себе жаліти, давати послаблення, то вже за кілька тижнів забудеш, що читав раніше, які ідеї в тебе з'являлися. Довелося б розпочинати все наново.

О.Ш.: Так, я пам'ятаю, як ти вечорами після роботи сидів і працював. Згадую, як важко було допроситися, щоб у неділю хоча б кілька годин ми провели разом. Але вихід ми все ж таки знайшли. У робочі дні ти возив мене автобусом у садочок від вулиці Провіти до Маріїнського парку. Весь шлях займав близько півгодини. Ти розповідав мені дуже цікаві історії. Я їх запам'ятовував, а потім переказував у своїй садковій групі. Це створювало мені авторитет серед малюків. Та й вихователька мене поважала — під час моїх довгих оповідань вона спокійно покидала гурт.

М.Ш.: Щоб завершити думку про найсприятливіший час для наукової творчості, хочу сказати, що зайняття адміністративних посад, навіть в академічному

інституті, актуалізує проблему часу — скільки його ти можеш витратити на себе, щоб залишатися вченим, дослідником, а скільки, грубо кажучи, «на того дядька». Для того, щоб науковці могли комфортно творити, тобі як адміністраторові треба створити для них необхідні умови: подбати про своєчасну виплату зарплати, про комплектування бібліотеки періодикою і свіжими працями вітчизняних та зарубіжних учених, щоб у приміщеннях було тепло і в них працювали світильники, а дах очищали від снігу і він не протікав... Перелік цих повсякденних турбот можна продовжувати й продовжувати. До речі, багато часу забирала й громадська робота. Разом з академіком В. Вороною ми доклали чимало зусиль, щоби реанімувати роботу Соціологічної асоціації України, президентом якої я був сім років. До середини 1990-х вона припинила подавати ознаки життя. Нам вдалося її відродити, відновити обласні відділення, пожвавити їхню роботу, залучити до нашої професійної спільноти нових індивідуальних та колективних членів, започаткувати систематичні конференції з певних наукових напрямів тощо.

Сьогодні більшості академічних вчених доводиться «розриватися» з іншої причини — через низький рівень зарплат. Тієї платні, яку вони отримують в інститутах, насилу вистачає на нормальне існування однієї людини. А якщо ви маєте дітей, то прогодувати сім'ю вже не зможете. Немає можливості купувати зарубіжні журнали та книги. За доступ до них в інтернеті теж треба платити чималі гроші, якщо співвіднести їхню вартість і рівень наших доходів. А про перспективи заробити кошти на квартиру годі й говорити. Тому науковець змушений шукати додаткову роботу, додаткові джерела існування. Вони забирають дуже багато часу. Пошук ґрантів не розв'язує проблеми. По-перше, їх мало, на всіх не вистачає. По-друге, вони короткочасні й можуть бути нетривалою підмогою.

Із цього випливають два наслідки. Перший — що за обставин, які в нас склалися, до академічної соціології не йде молодь. Другий — вченим зрілого віку, змушеним бігати у пошуках приробітку, практично, майже не залишається часу для творчості.

Будемо сподіватися, що в майбутньому ситуація виправиться. Адже наука в сучасному світі справді є тією чарівною паличкою, яка може зробити і людину, і суспільство щасливими.

О.Ш.: Виходить, що ти займався лише теоретичними розробками? А емпіричними дослідженнями тобі доводилось займатися?

М.Ш.: Доводилось, доводилось. Здається, на другому курсі аспірантури мене та Є. Головаху запросила до себе наша завідувачка відділу, вона ж і наша наукова керівниця, професор Л. Сохань. Вона познайомила нас із головним інженером Південно-Західної залізниці Б. Олійником, який звернувся до Інституту філософії із проханням вивчити причини високої плинності робочої сили в колективах залізничників. От ми з Євгеном Івановичем і зайнялися дослідженням цієї проблеми. Ми зустрілися й провели бесіди з провідниками вагонів, машиністами тепловозів, змащувачами колісних пар та іншими працівниками. Потім розробили анкету, провели опитування, все підраховали, проаналізували й підготували звіт і рекомендації. На початку 1970-х у соціолога, який проводив ем-

Під час виступу

піричне дослідження, під рукою були тільки паперова анкета та ручка. Первинні дані переносили на величезні ватманські листи, розкреслені відповідно до запитань анкети, а підсумовували їх за допомоги арифмометра, а іноді навіть і дерев'яної рахівниці з кісточками. До речі, за виконану роботу ми отримали почесні грамоти, підписані керівництвом залізниці.

Природно, що це було не єдине в моєму житті емпіричне дослідження. Був період, коли я працював у відділі, який проводив таку ж роботу на знаменитому Чорноморському суднобудівному заводі, де виготовляли авіаносці. Там було дуже цікаво працювати, хоча і складно. Про час, проведений там, варто було б написати окрему статтю. Ну і, ясна річ, слід сказати про інститутський моніторинг «Українське суспільство», в організації та проведенні якого я брав участь з 2001 по 2021 рік. А взагалі я брав участь у багатьох емпіричних дослідженнях.

Сьогодні молоді соціологи успішно опановують сучасні методи емпіричних досліджень, володіють новими інструментами вимірювання соціальної реальності, які дають змогу більш точно фіксувати її різні аспекти, відтінки, смисли. Я спостерігаю, що інколи вони так захоплюються цим боком справи, що забувають, заради чого вони все це роблять.

О.Ш.: У твоїх словах я відчув певну упередженість щодо захоплення молодих соціологів сучасними методами емпіричних досліджень. Що ти маєш проти такого роду досліджень?

М.Ш.: Не зовсім так. Це не старече буркотіння. Звичайно, я погоджуюсь, що такі роботи є важливим кроком у пізнанні суспільства. Але якщо дослідження на цьому зупиняється, то, на мою думку, залишається нерозкритим значний потенціал того, що могла б розповісти соціологія. На жаль, нині дослідницький соціологічний простір перенасичений саме такими дрібномасштабними роботами. Я вважаю, що потрібно зацікавити дослідників, хоча б частину з них, до наступних кроків, до узагальнень, які допоможуть зрозуміти місце цих деталей у великому цілому. І тут без концепцій, які пояснюють довготривалі періоди життя суспільства, не обійтися. Звичайно, одній людині впоратися з такою роботою буває не під силу. Тут потрібні колективні зусилля.

Я тільки хочу висловити тривогу, занепокоєння масовим захопленням дослідженням дрібних соціальних проблем на шкоду вивченню масштабних.

Мені здається, що навіть удосконалюючи методи та техніку емпіричних досліджень, які дають змогу досить точно відображати мікрофрагменти дійсності, все ж таки ми емпіризуємо знання, а не теоретизуємо його. Я чудово розумію, що не можна протиставляти ці невіддільні складові соціології, але якщо друга, теоретична, складова «усихає», то втрачає сенс і перша. Здавалося б, big data за рівнем узагальненості вже досягає рівня макропроцесів і вже не потрібна жодна теорія макрорівня. Однак навіть невеликий досвід використання результатів цієї методикі показав, що без макрорівневої соціологічної теорії, без філософсько-соціологічної концепції вона недостатня.

Моя стурбованість сьогоднішньою поширеністю мікродосліджень пов'язана ще й із тим, що моє покоління соціологів було зорієнтоване на пошук істини. Тепер такі зусилля намагаються назвати марними. Вважаю, що це крайність. Не вдаючись у конкретику, зазначу, що, розділивши поняття істини на абсолютну і відносну в пізнанні світу, зокрема й соціальної дійсності, ученим вдавалося досягати багато чого. Я розумію пошук істини як прагнення отримати відносно достовірне знання, якого на сьогодні ми можемо досягти. Взагалі для 1960–1970-х років провідним трендом у суспільних науках у Радянському Союзі була методологічна, гносеологічна тематика, розроблення наукових способів та прийомів, що допомагають здобувати достовірні знання.

О.Ш.: У зв'язку із дискусійністю питання про істину, хотів би поставити ще одне дискусійне запитання. Як ти ставишся до великих проєктів бачення суспільства?

М.Ш.: Я стою на тій позиції, що соціологія — це наука про суспільство як систему, знання про органічне ціле. Без цього вона нагадує свого роду комору, в якій накидано безліч речей. На жаль, таку невпорядковану сукупність речей зазвичай називають мотлохом. Щоб перетворити масу розрізненої інформації на систему знань, потрібні принципи, за якими її класифікують, знаходять у ній зв'язки, типи взаємодії тощо. Отже, потрібні мегатеорії. Раніше вчення такого типу, тобто мегатеорії, містили філософсько-світоглядні постулати, сукупність методологічних принципів пізнання, систему уявлень про суспільство, а також

його уможливив проєкт, реалізація якого має стати метою всього соціуму. Такі теорії називали мегапроєктами. Пізніше вони зазнали жорсткої критики. Противники мегапроєктів постаралися подати їх як щось віджиле, як рудимент. Інакше висловлюючись, вони постаралися приховати їх змістовну частину, а виставити напоказ лише негативи. У результаті, мегатеорії постали, вибачте за каламбур, як мегатирії. Якщо перекласти з грецької, то слово мегатирії означає величезних звірів. Вікіпедія визначає їх так: «вимерлий рід гігантських лінивців, що існував у пліоцені та плейстоцені від 2 млн до 12 тис. років тому...».

О.Ш.: Я думаю, що треба розрізняти мегапроєкти та теоретичне дослідження суспільства на макрорівні. Все ж мегапроєкти — це плани перебудови суспільства за пропонованим зразком, а теорії макрорівня відображають соціальні реалії, що склалися. Ну, можливо, вказують на тенденції їхнього розвитку. Щодо розуміння цієї проблеми мені пощастило. Я працював в архіві А. Шюца в університеті в Констанці, в Німеччині, коли виграв піврічний грант у ДААД, а потім стажувався там кілька разів у наступні роки впродовж місяця-двох. На той час там ще викладав Т. Лукман. Крім того, в університетському середовищі високо цінували спадщину А. Шюца. Можна сказати, що там ширяв його дух. Невипадково учні та послідовники цих відомих соціологів продовжували займатися розробленням макротеорії суспільства. Знайомство з їхніми працями, вся обстановка місцевої соціологічної спільноти вплинула на мене, на мої інтереси, на захоплення феноменологією. Це дістало відображення в моїй кандидатській дисертації.

М.Ш.: Тобто ти хочеш сказати, що те середовище посприяло визріванню у тебе ідеї підготовки докторської, в якій питання феноменології розглядалися б на рівні макросоціологічної теорії?

О.Ш.: Насправді феноменологія має ще більш амбітні завдання, адже згідно з постулатом Едмунда Гусерля вона закінчує своє пізнання там, де соціологія його починає. Феноменологічний метод, іншими словами, є основою справді наукового пізнання соціальної реальності. Утім, що для мене було конче важливим і одразу мене вразило, — це дуже глибока зосередженість на гносеологічних та епістемологічних питаннях. Цей фокус аналізу зі студентських лав прищепив мені видатний представник української теоретичної соціології — Валентин Іванович Тарасенко. Мені пощастило, що мої бакалаврська й магістерська роботи та кандидатська дисертація були написані під його керівництвом. Він був консультантом і під час написання моєї докторської дисертації, однак хвороба передчасно обірвала його життя. Він жодним чином не належав до феноменологічної парадигми як такої. Проте йому була притаманна глибока впевненість, що без чіткого та внутрішньо несуперечливого категоріально-поняттєвого апарату справжнє пізнання неможливе. Цього принципу дотримувалися і в Архіві соціальних наук імені Альфреда Шюца Університету Констанці. А ще це було місце, де ти на сто відсотків займаєшся наукою, не турбуючись більше ні про що. Тільки ти, бібліотека на три мільйони книг і можливість доступу до будь-якої праці з наукових бібліотек Німеччини, а також справжні спеціалісти у своїй галузі, які завжди можуть надати консультацію, обговорити чи покритикувати твій матеріал і наштотхнути на нові ідеї.

М.Ш.: Завершуючи нашу розмову, хотів би підкреслити, що більша частина мого життєвого шляху була пов'язана із соціологією. Склалися різні ситуації у наукових колективах, де я працював, в українському соціологічному середовищі в цілому. Були радісні моменти, були й прикри. Без цього в житті не буває. Тим паче, що моє життя припало на період докорінного зламу суспільного ладу, зміни державного устрою. В ці роки я був занурений не тільки в академічну діяльність, а й у політичну. Тож є ще багато сюжетів, які могли б стати темою для продовження нашого діалогу.

Отримано 20.10.2023